

POSZTFELELŐSSÉG

ROPOLYI LÁSZLÓ

Dolgozatunkban azt a problémát szeretnénk felvetni, hogy a posztigazság korában vajon miként értelmezhető a felelősség fogalma? A posztigazság korának eljövetele – az utóbbi 8-10 év fejleményeként – az általánossá váló internethasználathoz kapcsolódik. A nagyjából negyven éve tartó, folyamatosan változó és intenzíven növekvő internethasználat társadalmi és kulturális hatásaként valójában senki se számított efféle következményre – a posztigazsággént értelmezett és azonosított társadalmi/kulturális entitás megjelenése és viharos gyorsaságú terjedése a társadalom- és humántudományok kutatóit is valósággal sokkolta. Úgy tűnik, hogy e hirtelen változás hátterében az internetezés lényegi megváltozása áll: a 2010 körül intenzív fejlődésnek induló közösségi médiahasználat (Facebook és társai) valójában az internetezés új szakaszát indította el s alapvetően ez vezetett a posztigazság viszonyainak robbanásszerű kibontakozásához.

A változások jellegének és tartalmának jobb megértéséhez röviden felidéz-
zük az internet és az internethasználat alakulásának történetét, valamint az
ezekhez köthető kulturális változásokat. A körülmények extrém komplexitása
miatt az internetezés kulturális hatásainak kutatásában első közelítésben kul-
túrtörténeti analógiákat érdemes keresni. Ezek alkalmazásával lehet megpró-
bálni az alapvető változások beazonosítását. Az internethasználat első (a kez-
detektől kb. a 2010-es évekig tartó) szakaszának vizsgálatához az ún. „tudás
reformációja” analógiát találtuk (már korábban is) alkalmasnak, az internete-
zés második szakaszának (nagyjából a 2010 utáni időszak) tanulmányozá-
sához pedig most az ún. „posztigazság és probabilizmus” analógiát javasoljuk.
A mostanában kibontakozó posztigazság korszak jellegének és tartalmának
jobb megértését a két analógia együttes alkalmazásától, s predikcióik össze-
kapcsolásától reméljük. Ilyenformán amennyiben elég figyelmesen járunk el
érthetőbbé válnak a posztigazság korszak jellegzetességei és egyes kulturális
vonásai. Végül ezek a törekvések segíthetik a posztigazság körülményei között
is megnyilvánuló felelősség, a posztfelelősség értelmezését is.

AZ INTERNET TERMÉSZETÉT ALAKÍTÓ KÖRÜLMÉNYEK

Az internet létrehozásának, használati módjai alakulásának és a használat
gyors terjedésének – három-négy évtizeddel a kezdetek után, ma már az
emberek 60 százaléka internethasználó – értelmezéséhez figyelembe kell ven-
ni az internet „mindenütt jelenvalóságát” vagyis azt a tulajdonságát, hogy az

egész emberi világot áthatja, illetve az ember egész világát befogadja. Történetének kezdeti szakaszában ugyan úgy tűnt, hogy csupán egy szokatlan módon kialakított infokommunikációs technikáról van szó, de a helyzet gyorsan megváltozott – ami persze technikáknál egyáltalán nem ritka fejlemény: a felhasználók eljárásai, elképzelései és igényei rendszerint átértelmezik az eredeti tervezői szándékokat. Ez történt ebben az esetben is: a felhasználók által folyamatosan generált mélyreható változások következtében az internet az emberi létvizonyokat hordozó fundamentális közeggé vált, így ma az internet és használata nélkülözhetetlen komponensként hordozza és meghatározó módon alakítja az emberek életviszonyait és kultúráját. Az ebben a közegben érvényesített és érvényesülő érdekek és értékek formálják az internetkorszak kultúráját – amit ma *netkultúrának*, *hálókultúrának* vagy *kiberkultúrának* mondunk. Kezd kifejlődni a *hálólét*, ami az internethasználat körülményei között szerveződő közösségek netkulturális praxisának eredményeként fennálló új emberi létezési mód. (Ropolyi 2006; 2012)

A netkultúra és a hálólét jellegének és természetének megértése érdekében érdemes egy gyors pillantást vetni formálódásuk körülményeire és folyamataira. Alapvető jelentőségű tényező, hogy az internet egész eddigi történetére úgy lehet tekinteni, mint a modern világállapot, a modern kultúra, a modernitás válságára adott, a 20. század közepétől kibontakozó – gyakorlati kritikái – reagálásra.

A modern világállapot ötszáz éves történetének végződése az utóbbi évtizedeket meghatározó civilizációs fejlemény. A modernitás programjának megvalósulása – beleértve a programba (szándéktalanul) belefoglalt embertelen következményeket is – a modernitás vízióinak, teljesítményének és produktumainak radikális értékvesztését eredményezte. Így a 20. század során kibontakozott és elmélyült egy gazdasági, politikai, kulturális, az egész modern világrendszert átfogó válságfolyamat.

Válságnak nagy összetett (komplex) rendszerek átalakulási folyamatát nevezzük. Ennek során egy összetett rendszer adott módon való létezésének feltételei fokozatosan megszűnnek, a rendszer szétesik, majd újjá szerveződik, azaz egy új rendszer keletkezik. Válságjelenségekről ennek a folyamatnak az azonosítása és értelmezése kapcsán érdemes beszélni. A rendszer összetettségének, illetve nagyságának az a jelentősége, hogy ilyen rendszereknek nincsenek tudományos elméletekbe foglalható konzisztens leírásai, így változásaik értelmezéséhez sem vehetjük igénybe a hagyományos dinamikai elgondolásokat. A válságok értelmezései és leírásai a nagy és összetett (komplex) rendszerek „dinamikai elméleteit” helyettesítik. Válságok kibontakozása során az addig jól működő totalitásszervező hatások (termelési viszonyok, ideológiák, világképek, paradigmák, stílusirányzatok stb.) veszítenek hatékonyságukból, meginog az egyetlen „rend” érvényessége, illetve az érvényességébe vetett

hit, a világ, illetve a világfelfogás pluralizálódik. Az egy-sok viszony korábban elfogadott változata, melyben az egy valamilyen dominanciája érvényesült, érvényét veszti, s átmenetileg a pluralitást preferáló sok kerül előtérbe, míg nem egy új egységbe szervező erő nem támad, illetve ilyen erőkre nem lelnek.

A modernitás rendszerének válságára való intellektuális reflexiókat *posztmodern álláspont*ként azonosították, ami ilyenként a 20. század közepétől évtizedekig a viláértelmezést meghatározó ideológiaként szolgált (és szolgál tulajdonképpen ma is). Legfontosabbként deklarált értékei a pluralitás, a virtualitás, az individualitás, a töredezettség, a hatalomellenesség és a benne foglalt modernitás. Utóbbi azt jelenti, hogy a posztmodern álláspont nem tekinti a modern értékrendszert mindenestül felszámolandónak, mindössze a modernitás értékrendjének feltétlen dominanciáját kívánja megszüntetni, s ezzel teret biztosít a rendszer átalakulási folyamata számára.

A szóban forgó válság-időszak legfontosabb eseménye, hogy a hitelességét veszített modern világgállapot gyakorlati kritikájaként létrejön az emberi viszonyok új dimenzióját befogadni és hordozni képes új közeg, az *internet*, majd az internethasználat révén kibontakozik egy új kulturális praxis, a *netkultúra*, s ennek nyomán egy új emberi létmód, amit *hálólét*ként azonosíthatunk. Mivel az internet e mély *válságra* adott gyakorlati *válasz*, így nyilvánvalóan a korszak posztmodern értékrendje által formált. Ez azzal a következménnyel jár, hogy működése során – akár használóinak szándékaitól függetlenül is – a posztmodern értékek folyamatos előállítását és terjesztését is megvalósítja: az internet egy posztmodern értékgenerátor. (Ropolyi 1999) Immár több évtizedes története során természetesen maga is formálódik – alakítása, értéktartalmainak meghatározása korunk ideológiai küzdelmeinek, a hálólét kulturális karaktere meghatározásának legfontosabb terepe.

Rendkívüli jelentőségű tényező, hogy a hálólét létrejötte nem pusztán a modern létviszonyok transzformációját teszi lehetővé. Az átalakulás jóval fundamentálisabb: a hálólét megjelenése a modernitás válságának közvetlen következménye ugyan, de a válság következményei sokkal mélyrehatóbbak. Valójában radikális változás zajlik az emberi lét minden korábbi formájához képest – és ennek igazi jelentősége csak az emberréválás körülményeivel való összevetésben mutatkozik meg a maga teljességében. Tulajdonképpen azt is mondhatjuk, hogy a modernitás válsága az egész eddigi emberi történelem válságaként is felfogható, s így a hálólét megjelenésével az emberi történelem új szakasza veszi kezdetét. Ilyenformán az egyszer s mindenkorra eldőlt, hogy az internethasználat univerzálissá válása következtében az emberi létforma átalakul. Sok évezredes szerkezete módosul: a természeti és társadalmi létmódok mellett kialakul egy harmadik, az előbbi kettőre ráépülő létmód: a hálólét. Az ember immár „három világ” polgára: természeti-, társadalmi- és hálólét viszonyok formálják

természetét. Az internethasználat következtében létrejövő „három világ” kultúrája alakítja, és ki is fejezi a bekövetkező változásokat. (Ropolyi 2012)

AZ INTERNETEZÉS ELSŐ KORSZAKÁNAK KULTURÁLIS ÉS TÁRSADALMI KÖVETKEZMÉNYEI

Abból az antropológiai tapasztalatból indulunk ki, hogy a „hagyományos” emberi kultúra a „természetadta” viszonyok átértelmezésével keletkezik, ezek folyamatos alakításával valósul meg, s ekként válik a mindenkori társadalmi viszonyok, a (változó) emberi lényeg meghatározó tényezőjévé. A kultúra az ember „önépítő”, illetve „világépítő” technikája, amelynek eredménye „maga” az ember és az ember „világa”, az emberi közösségekben meghatározó módon érvényesülő értékek összefüggő rendszere (hálózata). A kultúra alakítja és ki is fejezi egy adott történeti/társadalmi rendszer jellegzetes tartalmait. Minden társadalmi rendszer leírható emberi közösségek és az általuk kialakított és követett kultúrák együttlétéseként. Sematikusan: társadalom = közösségek + kultúrák. (Ropolyi 2006; 2012) Míg a „hagyományos” kultúra a természeti viszonyok átértelmezésének, a netkultúra a „hagyományos” kultúra átértelmezésének a terméke. Az individuumot a közösségekben és a kultúrákból való részesedése, illetve az azokhoz való hozzájárulása determinálja.

Az internetet létesítő hálózatok működése nyomán kiteljesedik a netkultúra: a korábbi és kortárs posztmodern törekvések következtében már egyébként is jelentős mértékben átalakult kulturális közeg stabilizálódik és tovább formálódik.

A posztmodern átalakulások sokasága, s az internethasználat következtében az 1980-as évektől ezekhez hozzáadódó – a változásokat erősítő vagy torzító – további kulturális következmények együttes netkulturális komplexumában nem könnyű eligazodni s különválasztani lényeges és lényegtelen, szükségszerű és esetleges viszonyokat, azonosítani oksági összefüggéseket, meghatározó tendenciákat. De talán nincs is szükség a netkultúra egész univerzumának feltérképezésére. Egy visszafogottabb megközelítésben viszont hasznosnak tűnik a modernitás, a modern kultúra válságának fenti jellemzése alapján feltenni a kérdést: vajon miféle *alapvető válság* mutatkozott meg korunk posztmodern törekvéseiben? A kérdésre azt válaszoljuk, hogy a tudás válságáról van szó, *a modern emberi tudás válsága* képezi a modernitás válságának központi komponensét. (Ropolyi 2001; 2006)

Állításunkat egy analógia segítségével próbálhatjuk árnyaltabbá és indokolhatóbbá tenni. Összehasonlító elemzések nyomán úgy találtuk, hogy a 15–16. századi ember és korunk „hálópolgárának” helyzetében nagyfokú és nagy jelentőségű hasonlóság fedezhető fel. A késő középkori emberek a hit válságát, a maiak pedig a tudás válságát kénytelenek megfigyelni világukban.

A középkori ember erősen korlátozott, hierarchikus, zárt társadalomban élt. Ez a közeg biztonságos, ismerős és megszokott környezetet biztosított a társadalom különböző egyedei számára, de az egyéniséggé válás előtt jelentős, esetenként áthághatatlan akadályok tornyosultak. A történeti viszonyok változásai azonban hamarosan lehetővé tették az individualizáció tömeges mértékű megindulását. Az individuum kifejlődésének ideológiai háttere, támasza kezdetben vallási formában, a reformáció mozgalmaiban jött létre. (Fromm 1993) Mindenekelőtt arra törekedtek, hogy az ember Istenhez fűződő viszonyának alakítását az egyes ember saját kezébe adják, személyes viszonyná tegyék; talán azt is mondhatnánk, hogy ezt tegyék a személyes viszonyná, s ebben a vonatkozásban szüntessék meg a vallási intézményrendszer befolyását. Az individuális szabadság a hit vonatkozásában jött létre, illetve: a korabeli polgárok a hit dolgában individuális szabadságot igényeltek. Istenhez személyesen óhajtottak viszonyulni, lehetőleg a hit szakértői, a papok értelmező, közvetítő tevékenysége nélkül. Nyilvánvaló, hogy ennek a döntő változásnak a „technológiai” hátterét a könyvnyomtatás, s a nagy számban kinyomtatott nemzeti nyelvű Biblia biztosította.

Mindazonáltal az így kifejlődő individuum egy számára idegen, ellenséges világban találta magát, ami telve volt ismeretlen veszélyekkel, beleértve a másik individuum ismeretlen törekvéseit is – és senki se védelmezte ezekkel a veszélyekkel szemben. A kialakuló individuum alapélményei közé tartozott a szorongás, a félelem, az elemi biztonság hiánya, s csakis magára számíthatott. Ezek a körülmények determinálták a modern individuum alapvető személyiségvonásait s hoztak létre önző individuumok sokaságával benépesített elidegenedett világot. (Fromm 1993)

A hitnek ez a régmúlt válsága egy olyan új kort eredményezett, amelyben az ember tudása került meghatározó pozícióba, és a 20. században ez a – modern – tudás mutat válságtüneteket. A modern tudásra alapozott történeti fejlődés hitelét veszítette. A modern történelem válogatott – a tudás által kiszolgált vagy szentesített – szörnyűségei nyilvánvalókká lettek; az élettől elválasztott, absztrakt ész uralmának teremtményei az egész emberi életet veszélyeztetik. De hogyan szabadíthatnánk fel magunkat – ezúttal – a kontrollját veszített, absztrakt ész uralma alól?

A modern individuum tudáshoz való viszonya immár hasonlatossá vált a középkori ember hithez való viszonyához: ilyenformán a vallásos hit reformációjának mintájára szükségessé és lehetővé vált a „*tudás reformációja*”. Szerencsére a megfelelő időben rendelkezésünkre állt a szükséges eszköz: a számítógép-hálózatok kialakulása és világméretű elterjedtsége „technikailag” megteremtette e reformáció feltételeit. A tudás reformátorai, a hálózat építői és fejlesztői megkísérelték kiépíteni az egyes egyén és az egész emberi tudás közötti

közvetlen, személyes kapcsolatot. A nethasználat során korlátozódik vagy kiiktatódik a tudományos intézményrendszer (egyetemek, akadémiák, kiadók, könyvtárak stb.) befolyása, a hálópolgárok lehetőleg nem kérnek az absztrakt ész hivatalos szakértőinek hatalmából. Mindazonáltal a felszabaduló (posztmodern) individuumoknak nincs könnyű dolguk: személyesen kell áthidalniuk az élet és a tudás között tátongó szakadékot, s születőben lévő „hálópolgárként” magukra ismerni.

A hálózaton szörfölő személy (ismeretelméleti szempontból) szabad, de egyúttal bizonytalan helyzetben találja magát. A tudományos intézményrendszer és a tudás-mozaikok szakértőinek segítségét nélkülözve, közvetlenül és személyesen kell értékelni minden tudáselemet. Az egész emberi kultúrával szembesülve ez a feladat hatalmas súllyal nehezedik mindenkire; bele vagyunk vetve e mérhetetlen szabadságba és senki sem fog rajtunk segíteni. Az interneten magunkra maradunk a tudás egész univerzumával, egy számunkra nagyrészt ismeretlen, végzetes személyes tévedésekkel fenyegető, mások által megalkotott, idegen világgal. Mi történik? Fokozódik az elidegenedés? Az aggodalom új változata új típusú önzésre vezet? Egy új típusú személyiség születését élhetjük át? Ötszáz évvel a hit reformációját követően elérkezett a tudás reformációjának kora? (Ropolyi 2001; 2006; 2020)

A tudás reformációja révén formálódó netkultúra a szóban forgó hálózatokat aktívan alakító és működtető új emberi entitás, a hálópolgár konstrukciója. A netkultúra rendje alapvető meghatározottságokban tér el a hagyományos kulturális és társadalmi rendtől, más összefüggések, más törvényszerűségek, szokások, erkölcsök érvényesülnek benne. A netkultúra értékrendjét realizáló hálólétben más helye és szerepe van az igazságnak, a valóságnak, a tulajdonnak, a személyes határoknak, a hatalomnak, a szabadságnak – lényegében minden másként van, mint hagyományos társadalmi környezetünkben. A netkultúrára alapozott hálólét így – a sikertelenül végződő modern kísérlet után – ismét az individuális függetlenség és szabadság ígérését nyújtja a késő modern ember számára. Az internethasználat első évtizedeiben, a netkultúra kibontakozásának korszakában a modernista kulturális korlátok alól való felszabadulás élménye dominált: világtörténelmi léptékű haladás lehetősége sejlett fel.

Mindezekből azonban az is kiviláglott: ismét az történik az emberrel, hogy az individuális függetlenség és szabadság kibontakozása egyúttal individuális kiszolgáltatottsággal is fenyeget – a szabadság lehetőségeit az elidegenedés lehetőségei kísérik, s a megvalósuló alternatívák közötti választás csak tudatos állásfoglalások küzdelmes érvényesítésével realizálható.

AZ INTERNETEZÉS MÁSODIK KORSZAKÁNAK KULTURÁLIS ÉS TÁRSADALMI KÖVETKEZMÉNYEI

Napjainkra azonban a netkultúra emancipációs szerepének és civilizációs következményeinek optimista érzülete lényegesen meggyengült, vagy talán meg is semmisült. A változások alapja az internetnek és használatának az utóbbi 10-15 évben (mindenekelőtt a közösségi média, a Facebook, a Twitter, a YouTube, s társaik közegeiben) megfigyelhető átalakulása. Nagy jelentőségű kulturális fejlemények zajlanak: összeesküvés-elméletek, álhírek jönnek létre nagy számban, dezinformációs törekvések jelennek meg és terjednek megállíthatatlanul a hálózatokon. (Krekó 2021; 2022)

Mindezek persze bizonyos mértékben várható fejlemények lehettek volna. Hiszen amiként fentebb láttuk, a tudáshoz való viszonyunk netkulturális átalakulásában meghatározó jelentősége lett a tudás intézményrendszere direkt használatát mellőző, az igazsághoz/tudáshoz való közvetlen, individuális emberi viszonynak. Ebben a netkulturális kontextusban a tudás/igazság individualizálódott és pluralizálódott – a posztmodern hálópolgár maga akar dönteni a saját (virtuális) világába befogadott és érvényes igazságok tárgyában.

Az univerzális érvényességű absztrakt ész igája alól felszabaduló hálópolgárt – határozottan deklarált céljai ellenére – azonban felkészületlenül érte saját individuális szabadsága és felelőssége. A szabadság melletti elkötelezettség a gyakorlatban rendszerint elidegenedett viszonyokat, az értelmezési kényszerek hiánya „ismeretelméleti” bizonytalanságokat s az esetlegességeknek való kiszolgáltatottság jelenségeit is produkálta és produkálja.

Ugyanakkor az évtizedekkel korábbihoz képest az internethasználat mára lényegesen elterjedtebb lett: ma már emberek milliárdjai élnek hálópolgári életet (érdemes újra hangsúlyozni: a ma élő emberek 60 százaléka nethasználó), azaz jószerivel folyamatosan jelen vannak a közösségi média által hordozott virtuális létmódban is. Ilyenformán a korábban azonosított kulturális folyamatok a mai világban immár a mindennapi élet részeként funkcionálnak.

Az utóbbi évtized meghatározó fejleménye a felismerés: a hálópolgár saját kulturális közege ténylegesen leszakadt a hagyományos kultúratermelő hálózatokról s önállósodásának problémáitól szenved. A közös valóságot, közös igazságokat és értékeket képviselő hivatásos véleményformálók végleg elvesztették *domináns* befolyásukat – a hálópolgár saját világának, saját valóságának, saját igazságainak saját konstruktőre lett. Építkezésének anyagai és eszközei: a „véleménybuborékába” befogadott barátai, ismerősei, ismeretlen, de népszerű véleményformálók, kulturális és politikai szimpatizánsok, és persze az intézményes kultúratermelők, hivatásos politikai szereplők esetleges adalékai. Ezzel azonban jelentős mértékben kiszolgáltatja magát saját tudatlansága, hiszékenysége,

szubkultúrája, elszigeteltsége, manipulálhatósága, kihasználhatósága vámszedőinek. Az így létrehozott saját világ leginkább csak előállítását tekintve saját.

Tartósan velünk lesznek az ebben a helyzetben megállíthatatlanul keletkező álhírek, félretájékoztatások, összeesküvéselméletek – egyszerűen szólva a valóságra vonatkozó *egyetlen* igazságot végképp nélkülözni kénytelen korszakba, a *posztigazság korába* léptünk s tartósan itt időzünk majd. (McIntyre 2018, Fuller 2018, Cosentino 2020)

A közösségi média efféle „paranoid” használatának feltétele (és következménye) a valóságértelmezés tömeges mértékben megnyilvánuló radikális átalakulása. Az egyetlen „objektív” valóságba, a „tények” kétségbevonhatatlanságába, a tudás, az ismeretek, az információk ellenőrizhetőségébe vetett hit tömeges megrendülése, az „alternatív” tények, valamint az igazság radikális *individualizálódása, relativizálódása és pluralizálódása* iránti tömeges igény a posztigazság (igazság/tények utáni) korszakának netkulturális törekvése. Van ma is igazság, de sok. E gyors és radikális változások értelmezése az utóbbi évek egyik legfontosabb intellektuális feladatává vált: számtalan filozófiai, szociológiai, kulturális szempontú elemzés készült és készül.

E változások jelentőségét és esetleges következményeit segíthet megérteni, ha a posztigazsággal való együttélés hatásainak vizsgálatához kiterjeszthetjük a vallásos hit reformációja következményeinek követését a 16. századtól a 18. század elejéig. A 16. századi reformációs mozgalmak hatására ugyanis a változásokkal való együttélés igényével sok szempontból átalakult a katolikus egyház szemléletmódja. Eme „posztreformációs” folyamat egyik komponensének felidézése különösen érdekes tanulsággal szolgál. Az akkoriban kibontakozó katolikus valláserkölcsi nézetrendszer és a hozzá kapcsolódó gyakorlat, az ún. *probabilizmus* térhódításáról van szó.

A kora újkori probabilizmus, az az elképzelés, hogy az embereknek maguknak kell eldönteniük: egy dologgal (pl. erkölcsi tanítások érvényességével) kapcsolatos vélemények vajon valószínűleg elfogadhatók, vagy sem? A döntés meghozatala során a híveknek nem kell ragaszkodniuk az abszolút igazság (számukra egyébként is elfogadhatatlan, hozzáférhetetlen vagy követhetetlen) figyelembevételéhez: minden „valószínű/lehetséges” vélemény elfogadása, ill. követése valláserkölcsi szempontból megengedett. Azt a véleményt lehet valószínűleg helyesként elfogadni, amelyiket okos emberek állítanak és optimális érvek megerősítenek. Röviden: egy vélemény valószínűnek/lehetségesnek számít, ha ész vagy tekintély támogatja. A probabilizmus – sokat vitatott tartalmú különféle változataiban – a 17-18. században évtizedekig uralta a katolicizmus valláserkölcsi terepét, segítséget adva és menedéket nyújtva a reformációs mozgalmak során hiteltelenített egyetlen igazságban csalódott katolikus tömegeknek. (Tutino 2014; 2018), (Schüssler 2005), (Schuessler 2014; 2019)

Vegyük észre, hogy a probabilizmus körülményei között (valláserkölcsei) állásfoglalásra kényszerülő, a vallási intézményrendszerrel eltávolodó hívő *ugyanúgy* individuális és plurális döntések meghozatalával éli túl a helyzetet, mint a posztigazság körülményei között (igazság és valóság kérdéseiben) állásfoglalásokra kényszerülő, a kulturális véleményformálóktól és intézményektől elforduló hálópolgár teszi. Mindkét esetben beszélhetünk a döntések probabilisztikus jellegéről: személyesen elfogadott tekintélyek (ma pl. véleményvezérek) s személyesen megítélhető érvek szólnak, ha nem is abszolút és vitathatatlan, de valószínűleg igaz, képviselhető, vitatható (kommentelhető és védelmezhető), sajátként elfogadott állásfoglalásaink mellett. (Ropolyi 2022)

A *probabilizmus és posztigazság analógiáinak* vizsgálatával értelmezhetjük a netkultúra mai helyzetét, illetve a „tudás reformációja” nyomán kialakult netkultúra aktuális változásait. Sőt, a probabilizmus meghaladását célzó korabeli fejlemények fényében bizakodhatunk a posztigazság korszakát tovább alakító kulturális fejlemények bekövetkezésében.

A kora újkori probabilizmus későbbi visszaszorulásában, illetve átalakulásában a nyilvánvalóan folyamatosan jelen lévő különféle egyházi viták (Tutino 2018), (Schuessler 2014; 2019) mellett fontos szerepet játszottak ugyanis a valószínűség/lehetőségesség fogalmainak korabeli filozófiai, illetve tudományos elemzései. Ismeretes, hogy a 17. század során sokan felfigyeltek a tudományos bizonyosság fogalmával kapcsolatos nehézségekre. Kiderült, hogy egyes, nem is komplikált természetes helyzetekben (pl. egy dobókocka vagy egy érme feldobásakor) az eredmény lehet mindig egyértelmű és biztos, de mégse tudunk abszolút bizonyosat mondani róla. Az efféle nehézségek a valószínűség fogalmának tisztázásához és tudományos igényű megfogalmazásához (Hacking 2006), a valószínűségszámításhoz, majd egy komplett valószínűségi/statisztikai világkép konstrukciójához (Hacking 2002) vezettek. Másként szólva: a (valláserkölcsei) probabilizmus hagyományos felfogását talán is nem annyira a katolikus egyház valláserkölcsei vitái szorították vissza, mint inkább a Leibniz és kollégái által kifejlesztett, és a valóság hatékony ábrázolására képes valószínűség-értelmezések széleskörű elfogadása és kulturális elterjedése. Leibniz például maga is aktívan részt vett skolasztikus eredetűnek tekintett probabilista felfogások kritikájában, s a valószínűség formálódó tudományos fogalmának használatát javasolta erkölcsi és világképalkotói funkciókban egyaránt (Meyns 2016). Ilyenformán a probabilizmus gyakorlata és világnézeti jelentősége nem szűnt meg, hanem sorozatos átértelmezéseket követően a világértelmezés lehetséges változata maradt mind a mai napig.

Ezek nyomán észszerűnek tűnik a probabilizmus történeti működésével analóg fejleményeket feltételezni a posztigazság további sorsával kapcsolatban is. Azt várhatjuk, hogy a bizonyossággal, az igazsággal, illetve a valósággal

kapcsolatos netkulturális válságból nem a posztigazság praxisának (egyébként is reménytelennek látszó) tiltásával vagy tagadásával, hanem a működtetése nyomán keletkező tartalmaknak egy új, alternatív világrendbe való integrálásával juthatunk ki. Vagyis, mivel együtt kell élnünk a posztigazsággal, el kell fogadnunk, hogy a valóságértelmezések az individuumoknál generálódnak, és a feladat az, hogy ezek valóságosságát és igazságát valamiképpen értékeljük, „felmérjük” őket, számoljunk velük, s felhasználjuk az individuális valóságokból alkalmas módon szerveződő új közös valóság világképéhez. Másutt a (nem abszolút) mértékkel rendelkező valóságot virtualitásként értelmeztük (Ropolyi 2017) – ennek nyomán a posztigazság korszakát meghaladó „posztvilág” a virtualitás világának realizációjaként fogható fel. A posztigazságok kontextusaiban létesülő „posztvilág” az, ahol a valóság konstruált, relatív, mérhető, de van.

POSZTFELELŐSSÉG

A fentiekből látható, hogy a posztmodern értékekkel átítatott közösségi médiát használó (posztmodern hálópolgár) e-személyiség a posztmodern értékeket valósítja meg: életben tartja, képviseli, terjeszti és alakítja azokat. (Ropolyi 2020) Valamennyit: azaz a pluralitást, a virtualitást, az individualitást, a töredezettséget, a hatalomellenességet és a benne foglalt modernitást egyaránt.

A posztigazság világának (háló)polgára is felelős döntéseket hoz, sajátos jellegű felelősségét *posztfelelősség*ként azonosíthatjuk. A saját szabad választásra kényszerülő hálópolgár lényegében a probabilizmus szabályai szerint dönt. Felelősségének értelmezésénél figyelembe kell vennünk, hogy elkerülhetetlenül bele van vetve a saját véleménybuborékába. Abban az *elidegenedett* helyzetben van, hogy döntenie kell, de lényegét tekintve nem ismeri a döntését döntően meghatározó tényezőket.

A posztfelelősség ilyenformán plurális, individuális, virtuális, töredezett, hatalomellenes természetű, s a benne foglalt személyes felelősséggel determinált választások sorozatában keletkezik. Személyes tudás helyett azonban a személyes meggyőződés a determináló faktor, valamint a létesítése során működtetett kritika (a nyilvánított bizonytalanság) hiánya.

Efféle választásai(nka)t segíti a hálólét viszonyait leíró ontológiai státusz: a virtualitás, mint mértékkel rendelkező valóság. Ennek értelmében a virtuálisan létező entitásokat jellemző potencialitás/aktualitás arányok mértéke és stabilitása könnyen, gyorsan és individuálisan módosítható. A választásokban követendő koherencia szükségtelen, hiszen az egész virtuális világ eleve töredezettséggel terhelt.

Ilyenformán a posztfelelősség a (virtuális) mindennapi életben működtetett posztmodern felelősség. A posztfelelősség valójában az elidegenedett

viszonyok körülményei között működtetett felelősség. Sikertelen menekülés a szabadság elől. (Fromm 1993)

Mivel a posztmodern politikafilozófiája az anarchizmus, a posztmodern ágens, a hálópolgár úgy is felfogható, mint a fenti értelemben felelős anarchista. (Atkinson 2002) A közösségi médiát használó hálópolgár politikai szempontból a „nem muszáj / hősnek lenni, ha nem lehet”¹ harcosa.

IRODALOMJEGYZÉK

Atkinson, Elizabeth: The Responsible Anarchist: postmodernism and social change. *British Journal of Sociology of Education* 23(1). 73-87. 2002.

Cosentino, Gabriele: *Social Media and the Post-Truth World Order. The Global Dynamics of Disinformation*. London and Cham, Palgrave Macmillan and Springer Nature, 2020.

Fromm, Erich: *Menekülés a szabadság elől*. Ford. Bíró Dávid. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1993.

Fuller, Steve: *Post-Truth. Knowledge as a Power Game*. London and New York, Anthem Press, 2018.

Hacking, Ian: *The Taming of Chance*. Cambridge, Cambridge University Press, 2002.

Hacking, Ian: *The emergence of probability: a philosophical study of early ideas about probability, induction, and statistical inference*. 2nd ed. Cambridge, Cambridge University Press, 2006.

Krekó Péter: *Tömegparanoia 2.0 Összeesküvés-elméletek, álhírek és dezinformáció*. Budapest, Athenaeum Kiadó, 2021.

Krekó Péter: Dezinformáció, áltudomány és koronavírus-világjárvány szociálpszichológiai megközelítésben. *Magyar Tudomány* 183(5). 621-630. 2022.

McIntyre, Lee C.: *Post-truth*. Cambridge MA, MIT Press, 2018.

Meyns, Chris: Leibniz and the Ethics of Probability. In: Tercentenary Essays on the Philosophy and Science of G.W. Leibniz. Strickland, Lloyd, Weckend, Julia and Vynckier, Erik (eds.) London, Palgrave Macmillan. 229-253. 2016.

Ropolyi László: A társadalom a számítógépekben. *Replika*, 35. 155-171. 1999.

¹ József Attila: (Szállj költemény...). Több kiadás. 1937. március.

- Ropolyi László: A tudás reformációja. *Korunk*, Harmadik folyam XII. (1). 38-45. 2001.
- Ropolyi László: *Az Internet természete. Internetfilozófiai értekezés.* Budapest, Typotex, 2006.
- Ropolyi László: Prolegomena egy hálólélelmélethez. In. Bajnok Andrea, Korpics Márta, Milován Andrea, Pólya Tamás, Szabó Levente (Szerk.) A kommunikatív állapot. Diszciplináris rekonstrukciók. Budapest, Typotex, 145-154. 2012.
- Ropolyi László: Virtualitás mint harmadik létszféra. *Magyar Tudomány* 178(8). 918-928. 2017.
- Ropolyi László: Digitális identitás – e-személyiség. In. Lábjegyzetek Platónhoz 18. Az identitás. Szerk. Daróczi Enikő és Laczkó Sándor, Szeged, Pro Philosophia Szegediensi Alapítvány, Magyar Filozófiai Társaság, Státusz Kiadó. 245-259. 2020.
- Ropolyi László: Filozófia a posztigazság korában. *Polanyiana* 2022. 1 (31). 38-62. 2022.
- Schüssler, Rudolf: On the Anatomy of Probabilism. In. *Moral Philosophy on the Threshold of Modernity.* (The New Synthese Historical Library. Texts and Studies in the History of Philosophy, vol 57). Kraye, Jill – Saarinen, Risto (eds.) Dordrecht, Springer. 91-114. 2005.
- Schuessler, Rudolf: Scholastic Probability as Rational Assertability: The Rise of Theories of Reasonable Disagreement. *Archiv für Geschichte der Philosophie* 96. 202-231. 2014.
- Schuessler, Rudolf: *The Debate on Probable Opinions in the Scholastic Tradition.* (Brill's Studies in Intellectual History, Volume 302). Leiden, Brill. 2019.
- Tutino, Stefania: *Shadows of Doubt. Language and Truth in Post-Reformation Catholic Culture.* Oxford, Oxford University Press, 2014.
- Tutino, Stefania: *Uncertainty in Post-Reformation Catholicism: A History of Probabilism.* Oxford, Oxford University Press, 2018.